

Han ger just den information som läsaren behöver ha för att kunna följa tråden i klosterlivets utveckling. Berntson har gjort ett gediget förberedelsearbete och läst in sig på en stor mängd personer och företeelser som är viktiga länkar i denna kedja – eller dessa kedjor, skulle man också kunna säga, för det handlar både om parallella skeenden i Öst- och Västeuropa och övriga världen och korsbefruktningar där man hämtat inspiration från varandra. Berntson lyckas pedagogiskt redogöra för detta.

Den bok Berntson nu erbjuder är mycket ambitiös och något som verkligen också behövs skrivas på svenska. Berntson skriver själv i förordet att bokens bredd har måst ske på bekostnad av djupet. Detta är fullt förståeligt. Denna breda mångfald kan få effekten att den som aldrig förr kommit i kontakt med klosterlivets historia kan känna sig förvirrad av den myckna informationen och av skeenden som löper parallellt i olika delar av världen – men om nu bredden skulle presenteras finns det sannolikt inget bättre sätt att göra det på än med den struktur som Berntson valt. Den som får ut mest av läsningen är nog den som har en del förkunskaper. Då får man hjälp av denna bok att se saker i sitt rätta sammanhang och som en del av en ständigt pågående växelverkan och utveckling. Kunskaper man redan har får en bättre struktur och blir därmed både hanterbara och fördjupade. Boken har en bra notapparat och en lång litteraturlista där den intresserade kan få tips om fördjupningsläsning inom de fält som känns särskilt spännande.

Berntson skriver välbalanserat och kunskapsrikt och förhåller sig sunt och självständigt till tidigare forskning. Väldigt mycket har kommit med, men naturligtvis kan inte allt göras. Vad man saknar mest är några sidor om de många nya romersk-katolska ordensbildningar och kongregationer som tillkommit efter reformationen – ofta med en ganska utåtriktad verksamhet. Exempel på sådana är Filippo Neris brödraskap och Oratoriekongregationen,

Barmhärtighetsdöttrarna, Jesu små bröder och systrar och Fraternités de Jérusalem, för att nu bara nämna några i en stor mångfald. Eftersom denna mångfald nämns så sparsamt, ger boken intrycket att klostren i romersk-katolska områden behandlats nästan lika hårt som i de protestantiska och man undrar om inte den bilden borde nyanseras lite. En reflektion över detta hade gjort boken mer komplett och besvarat en del av de frågor som kanske uppstått under läsningen. Boken är ganska tjock, men vad hade det gjort med några sidor till?

Ett stort plus är Berntsons sätt att skriva. Boken möter alla krav på en akademisk text, men stilen är trots detta läsbar även för den som är mindre van vid den typen av texter. Referenserna har samlats i slutnoter, vilket också underlättar läsfloeden.

Riset får utdelas till Artos förlag, som snålat in på korrekturläsningen. Författaren kan och ska inte tyngas med detta. Ögon som inte tidigare läst texten behövs för att städa undan upprepade eller omkastade ord och fylla i de glömda. Det är för mycket kvar av sådant i såväl text som referenser, tyvärr.

Denna presentation av boken och dess genomgång av ett myllrande klosterliv under 2 000 år gör knappast Berntsons utmärkta arbete rättvisa. Jag får be den vetgirige att läsa boken själv och bereda sig på en behagfull förening av nytta och nöje!

Katarina Hallqvist
Doktorand, Lund

DOI: 10.51619/stk.v10i1.27621

Richard Capobianco (red.). *Heidegger and the Holy*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield. 2022. 204 s.

Det heliga (*das Heilige*) är ett återkommande tema i Martin Heideggers (1889–1976) filosofi som inte utforskats tillräckligt. Richard Capobianco hävdar detta i inledningen till antologin *Heidegger and the Holy*. Boken, som består av nio essäer, öppnar upp för tanke och resonemang kring Heideggers bruk av

det heliga och fungerar som en guide för den som vill fördjupa sig i hans tänkande. Samlingen bör betraktas som en fördjupning av Heideggers tänkande, inte en introduktion, eftersom den tränger djupt in i hans komplexa och poetiserande filosofi. Den beaktar många sidor av hans arbeten, allt ifrån *Vara och tid* till idéerna om konst, diktande och Gud, och dess omfång sträcker sig över hela Heideggers karriär.

Det heliga kopplas ofta till den sena Heidegger, tiden efter vändningen (*die Kehre*), och läsningarna av poeten Friedrich Hölderlin (1770–1843) samt av Friedrich Nietzsche (1844–1900). Den tidiga Heidegger var dock väl medveten om diskussionerna om helighet som präglade tiden kring Rudolf Ottos (1869–1937) studie av ämnet. Holger Zaborowski visar detta i sitt bidrag till essäsamlingen genom att utforska vilken roll det heliga spelat under olika delar av Heideggers liv. Det tidiga tänkandet präglades av en viss kritik mot Ottos teoretiska och aprioriska förståelse (utan att formulera en egen strukturerad fenomenologi), medan det senare påverkades av insikten om likheten mellan varat och det heliga som kom av Hölderlinläsningarna.

Vad är då det heliga hos Heidegger? I samlingens första kapitel introducerar John W.M. Krummel begreppet som etymologiskt kopplat till glädje/glädjefyllt samt himlen (ovan). Krummel förstår också det heliga som platsen där alla fenomen kan visa sig på ett meningsfullt sätt för oss. Detta rum kopplas till kaoset – det som är gudarnas moder och det som både skapar och uppslukar världen – en plats som rymmer både de dödligas boningsplats och det gudomliga.

Poesi och diktande är ett tema som följer genom hela antologin. Den senare Heidegger skapade sig ett poetiserat tänkande i relation till sin existentiella ontologi, ett drag som uppstod i mötet med Hölderlin. Både Sazan Kryeziu och Elias Schwieler diskuterar i sina bidrag Heideggers olika läsningar av Hölderlin. Kryeziu skriver om det heliga som något dolt, något osägbart som poeten

trots allt uttrycker men aldrig i dess helhet. Schwieler finner i sin tur vissa nyckelord som fångar ramverket för Heideggers läsningar av Hölderlins ”Germanien” och ”Der Rhein”. Ett av dessa nyckelord, som både Kryeziu och Schwieler lyfter, är tystnad. Båda menar att det heliga kan framträda och bli tillgängligt i tystnaden.

Även James M. Magrini tolkar det heliga med hjälp av diktande, men han vänder sig till de grekiska tragedierna. Magrini visar hur Heidegger, genom Hölderlin, insåg att de grekiska tragedierna fångar det som är över och bortanför människan. Hölderlin fann essensen av poetens förutsättningar i tragedierna. Det handlar i grunden om att omfamna det heliga, som kort sammanfattat skulle kunna beskrivas som en andlig, livgivande naturkraft.

Essäerna närmar sig inte enbart Heidegger från språkliga och poetiska håll; även det visuella får ett visst utrymme. Ian Alexander Moore menar att Heidegger förstod färger (här guld och blå) ontologiskt i första hand, inte estetiskt. Moore visar genom en analys av Heideggers läsningar av Pindaros (ca 518–ca438 f.v.t.) och Georg Trakl (1887–1914) att färgerna förstås som varat och det heliga. Guld och blå är två av det heligas färger, genom vilka varat kan framträda.

Lawrence Berger närmar sig frågan om det heliga från ett mer konstnärligt perspektiv. I sin essä visar han att Heidegger menade att det gudomliga blir synligt genom stora konstverk. Konstverket är ett pågående verk, genom vilket det gudomliga tillgängliggörs för människan. Berger resonerar kring Heideggers ambition att återsakralisera världen. Som ett litet fyndigt avslut påpekar han att det kan innebära att vi själva kanske skulle kunna bli levande konstverk som manifesterar det gudomliga.

Ett av de mest originella bidragen i samlingen kommer från Paul Downes, som diskuterar rumsliga erfarenheter av det heliga med hjälp av diametriska och koncentrisk rum. Downes ambition är inte att argumentera för antingen den ena rumsförståelsen

eller den andra, i stället argumenterar han för en struktur med olika dimensioner av diametriska och koncentriska figurer, men viktigast för det heligas framträdande är de koncentriska rummen. Det heliga emanerar, som en levande process, ur det Downes kall- lar för varats koncentriska rum.

Syftet med *Heidegger and the Holy* är inte enbart att fördjupa förståelsen av Heideggers det heliga; det är också ett bidrag till den teologiska diskursen om Heidegger. Här ligger en av verkets stora förtjänster. Samlingen sätter Heideggers filosofi, som på många sätt innehåller religiösa toner, i relation till det samtida teologiska klimatet. I Joeri Schrijvers essä om vägen från varat till det heliga blir detta perspektiv synligt. Schrijver menar att teologin måste ta den ontologiska frågan om varat på allvar om teologin ska lära sig av Heidegger. Här bör man påpeka att teologer många gånger gjort det – jag tänker på bland andra Rudolf Bultmann (1884–1976) och Paul Tillich (1886–1965) – men Schrijvers poäng blir en påminnelse om att vi bör fortsätta göra det. Han visar också att Heidegger ontologiskt förespråkade en rätt så traditionell gudsbild, genom att påpeka att Heidegger argumenterade för att om något sådant som en Gud finns, så visar sig denne rimligtvis genom varat som ett vara. Heideggers filosofi kan på ett fruktbart sätt komplettera och utveckla teologin med hjälp av en ontologi som också har insikter om gudomlighet och helighet.

Heidegger and the Holy är på det stora hela ett berömligt verk, men på sina håll upplevs den som något repetitiv. Detta beror på att den rör sig så stramt runt det heliga. Ibland tycks de olika bidragen upprepa varandras poänger. Samtidigt märks det inte i någon större utsträckning, eftersom frågeställningarna i grund och botten är olika.

Samlingen är sammanfattningsvis ett viktigt bidrag till Heideggerforskningen och vittnar om att det fortfarande finns djup att undersöka i den. Vid den av författare och teman ger en ingående förståelse av olika aspekter av det heliga. För den som är

intresserad av Heideggers mer teologiska tendenser så tjänar *Heidegger and the Holy* som ett utmärkt verk för vidare fördjupning, men man bör ha i åtanke att den på sina håll är relativt komplicerad och svårläst. Essäerna är inte för filosofiska gröngölingar, men skulle en essä inte falla en i smaken eller upplevas svårbegriplig, så finns det åtta andra.

Benjamin Frykman
TK, Lund

DOI: 10.51619/stk.v10i11.27622

Petra Carlsson Redell. *Marken, andligheten*. Stockholm: Polaris. 2024. 175 s.

Petra Carlsson Redells bok *Marken, andligheten* speglar författarens starka vilja till förändring. Den här boken symboliserar en röst som vill synliggöra en systematisk orättvisa mot det samiska folket, vars rötter och bakomliggande faktorer går att finna i den svenska identitetskonstruktionen.

Boken präglas av ett ständigt jämförande mellan det författaren föreställer sig vara en samisk och en svensk mentalitet, detta genom att exempelvis lyfta skillnaden i den svenska och samiska synen på naturen. Carlsson Redell lyfter kristendomens föreställningsvärld som avgörande för hur en svensk mentalitet är utformad i relation till dess syn till naturen, vars grundläggande struktur är baserad på att människan är överlägsen naturen och därmed kan styra över den, vilket i sin tur formar svenskens föreställning av en inneboende rätt att äga marken. Detta jämförs med en samisk mentalitet som inte ser naturen som underlägsen människan, vilket formar deras negativa inställning till markägande.

Carlsson Redells grundläggande frågeställning i boken är hur det samiska folket ska kunna uppnå en sann autonomi och befrias från förtryckande mekanismer, där hon bland annat lyfter kyrkans och folkhemmets koloniala spår, men också kapitalismens förstörelse av samisk mark. Författaren bidrar med intressant fakta kring det